

FÜREDI HISTÓRIA

HELYTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

X. ÉVFOLYAM 3. SZÁM

26.

2010.

Füredi villasor 1915 körül (A háttérben jobbra a Tornay villa)

(képeslap, Városi Helytörténeti Gyűjtemény)

Nagy Jókai-villa.

Szalonja.

Balatonfüred fürdő

Patay-penzió.

Felelős szerkesztő:
BAÁN BEÁTA

Szerkesztőbizottság:
dr. ÁCS ANNA, NÉMETH ÁKOSNÉ,
dr. RÁCZ JÁNOS, Z. KARKOVÁNY JUDIT

Kiadja
a Balatonfüredi Helytörténeti Egyesület

Felelős kiadó:
SZENFNERNÉ VARGA ANIKÓ
elnök

A folyóirat
Balatonfüred Város Önkormányzata
támogatásával jelent meg.

Szöveggondozás:
TÓTH-BENCZE TAMÁS

Nyomdai előkészítés:
IGLÓI JÁNOS

Ára: 300 Ft

A folyóiratot az egyesületi tagok
tagilletményként kapják.

A pecsénnyomat rekonstrukciója
PÁLFFY KÁROLY
grafikusművész munkája.

FÜREDI HISTÓRIA
helytörténeti folyóirat
megjelenik évenként négyszer.

Szerkesztőség:
8230 Balatonfüred, Arany János u. 12.
E-mail cím: furedihistoria@gmail.com

Nyomás:
I+G Nyomda
Balatonfüred

ISSN 1587-9399

TARTALOM

Steinhausz György:
A STURM CSALÁD BALATONFÜREDEN2

Skultéty Csaba:
PROLÓGUS A BALATON FÜREDI MAGYAR JÁTÉK-
SZÍNEK MEGNYITÁSÁNÁL9

Z. Karkovány Judit:
KOSSUTH LAJOS ÉS A BRÁZAY CSALÁD11

Kurutzné Kovács Márta:
BALATONFÜREDI EMLÉKEIM16

Nagy Ferenc:
KÍSÉRLET A BALATONFÜREDI MENTŐÁLLOMÁS
MEGSZERVEZÉSÉRE (1928-29)24

Földesdy Gabriella:
A „MAGYAR HÖLGY” A FÜREDI SZÍNHÁZBAN –
194326

ADOMÁNYOZÓK28

Köszönjük a szerzőknek, alkotóknak, hogy le-
mondtak tiszteletdíjukról, szerzői jogdíjukról.

E számunk szerzői:

Földesdy Gabriella, irodalomtörténész, Budapest

Dr. Kurutzné Kovács Márta, építőmérnök, aka-
démikus, Budapest

Nagy Ferenc, levéltáros, Budapest

Skultéty Csaba, publicista, Budapest

Steinhausz György, helytörténész, Csopak

Z. Karkovány Judit, középiskolai tanár, Budapest

STEINHAUSZ GYÖRGY

A STURM CSALÁD BALATONFÜREDEN

A Sturm családról az első feljegyzéseket a zamárdi plébánia anyakönyveiben lehet megtalálni. A török időkben romossá vált, végvárnak is használt tihanyi bencés apátságot 1719 és 1752 között építették újjá; a félszigettel szemben, a Balaton déli partján fekvő Zamárdi ekkor lett az apátság gazdasági központja. A falu a 17. sz. elején maga is majdnem teljesen elpusztult, Grasso Vilebald apát katolikus telepésekkel keltette életre. Ezekkel az osztrák telepésekkel érkezhettek a Sturmok is Zamárdiba mint iparosok vagy földművelők.¹

Az első Sturmot, STURM FERENC szépapámat 1785-ben jegyezték be a zamárdi anyakönyvbe. Életéről nem is tudunk többet, mint amennyi az anyakönyvi adatokból kiolvasható. 1810-ben feleségül vette Erckler Annát, nyolc gyermekük született, de közülük csupán hárman érték meg a felnőttkort. (A 18-19-századi magas gyermekhalandóság miatt ez a szomorú arány csöppet sem kirívó.) Sturm Ferenc 1836 szeptemberében halt meg, felesége egy hónappal később követte a másvilágra. „Volt 50 éves” – jegyezték föl szépapámról a halotti anyakönyvbe; „volt 49 éves” – írták ugyanott Erckler Anna neve mellé.²

Három gyermekük közül kettőről úgyszintén csak az anyakönyvi feljegyzések árulnak el valamit. A legfiatalabb, KATALIN (1828 – 1871) 43 éves korában hunyt el, a legidősebb, JÓZSEF (1812 – 1845) 33 évesen. Családunkban úgy tartották, hogy az utóbbi leszármazottja volt az a – kormányfőtanácsosi ranggal is büszkélkedő – Dr. Sturm József (1855 – 1950) fogorvos, aki 1930 körül megvette Füred-fürdön a Vaszary hercegrímás nyaralója melletti második házat és haláláig ott élt feleségével.³ Nagyszüleim, ha nem is szorosán, de tartották velük a rokonságot. A középső gyerek, KÁROLY 1822-ben született és 72 évet élt. Ő volt az ükapám.

Sturm Ferenc és családja az 1800-as évek elejétől lakott Tihanyban, az 59. számú házhelyen. A Balaton-felvidék egyik legkisebb, legszegényebb településének számító falucskában még 1873-ban is csupán 127 házat és 734 lakost írtak össze.⁴ „Egyéb sincs ott, csak gyerek meg garda” – tartották a környékeliek. „Szántóföldje bőven volna, de csak közép termékenységű”, írta róla Fényes Elek, a magyar statisztika-tudomány megalapítója 1851-ben Magyarország geográfiai szótára című művé-

ben.⁵ Nem mulasztotta el ugyanott megemlíteni Tihany nevezetességeit: „az 1055-ben alapított helybeli apátság templomát”, a templom oldalánál megcsodálható jelenséget, a párját ritkítóan erős visszhangot, a remetelakásokat és a kecskekörmöt.⁶ „A kecskeköröm alakú kövek nagy mennyiségben szedtetnek, s ezek megvásárlására az idegenek a helybeli pörgyerekek által tömegenkint ostromoltatnak.” (Kecskekörmöt még a mi gyerekkorunkban is lehetett a barnára sült, mezítlábas, klott gatyás tihanyi gyerekektől vásárolni. Ezek a gyerekek a család jövedelmét ismeretterjesztéssel egészítették ki. „Álmondjam a rágét?” – kérdezték ízes „vászprémi” dialektusban a kirándulóktól, s már mesélték, „kántálták” is a gögös királynő és az aranyszőrű kecskenyáj történetét. A Balaton-part kiépítése miatt ma már egyre ritkábban található ez a Pannon tengerben egykor élt megkövesedett kagyló.)

STURM KÁROLY ükapám (1822 – 1894) Tihanyban született, itt kötött házasságot s élete nagyobb részét is itt élte le. Asztalosműhelye is itt volt a már említett 59-es számú házban. Eleinte bizonyára szegényes körülmények között dolgozott: foglalkozásaként 1852-ben dédapám keresztlevelén az apa „polgári állása” rovatába az *arcularius* szót írta a keresztelő pap, bizonyos Bernardus Hyross. Az asztalosmester latin szóval: *faber lignarius*, az *arcularius* jelentése: ládakészítő, ami megszépítő körülírással a koporsót készítő asztalosmestert jelöli. A szegény halászfaluban erre a munkára lehetett a leggyakrabban szükség.

A bencés apátság asztalosmestereként viszont Sturm Károly részese volt az 1846-ban fölszentelt balatonfüredi kerek templom építésének: a berendezést készítette. A családi hagyományok szerint a templomkupola váza is az ő keze munkája: úgy illesztette össze a kupolához a deszkapallókat, ahogyan az a hajóknál volt szokásban.⁷ A 24 éves mester munkájáról nemcsak az építkezéssel kapcsolatos feljegyzésekben, tanulmányokban emlékeznek meg, nevét a templom mennyezeti freskóján is megörökítették. (A mesterek munkáját megbecsülő szép szokás sajnos áldozata lett a legutóbbi felújításnak, a nevek helyén ma az egyik evangélista képe látható.)⁸

Asztalosműhelye Tihanyban működött, de Écsy László fürdőigazgató naplóbejegyzései bizonyítják,

hogy az egyre gyorsabban kiépülő Füred-fürdőn sem nélkülözheték a munkáját. Már 1863. áprilisában a fürdőcsarnok építésének megkezdésekor jelzi Écsy: „Érkezett Sturm asztalos”. Szeptemberben bútorokat rendel tőle, amelyek néhány hét alatt el is készülnek. 1864 februárjában más, az előző évben megrendelt bútorokat éppen akkor szállítják Füredre, amikor jelen van a „főtisztelendő adminisztrátor úr” az apátság jószágkormányzója. Écsy elégedetten állapítja meg, hogy Sturm mester munkája „igen tetszett nékie”. Ugyanebben az évben Écsy fürdőmesterként is alkalmazza: fizetése négy hónapra 24 forint és 60 forintot kap élelmezésre.⁹

Tihanyi látkép 1900-ban

A második füredi színház építkezésében is része volt Sturm Károlynak. Roboz István a Somogy c. lap szerkesztője 1865-ben az új nyári színházról beszámoló újságcikkben így ír: „Most már készen van a színpad, izléses homlokzatával, szép páholy sorával, karzatával, oly stílusban, annyira célszerű beosztással, hogy e színpad nagyobb városaink némelyikének is becsületére válnék (...) Meg kell még említenem az építészeti körüli fáradozásokban Vizer János és Holesz Ferenc ácsmestereket, Sturm Károly asztalos és Fröhlich István kőműves mestereket”.¹⁰

Közben Écsy házában is akad munkája: az ablakokat, a verandát készíti. A fürdőigazgató elismerését jelzi, hogy az első bejegyzésekben egyszerűen csak „Sturm”-ként említett mestert 1876-ban már „Sturm asztalos-mester úr”-nak nevezi följegyzéseiben.

A tihanyi műhelyben folyó munkára így emlékszik vissza Hevesy József bútorgyáros, az egykori asztalos inas: „Télen mindennapos voltam a szomszédunkban lakó Sturm Károly keresztapám asztalos műhelyében. (...) 1870 október elején Veszprémbe kerültem asztalos inasnak, de onnan tíz hónap után betegen hoztak haza. Felgyógyulásom

után Tihanyban keresztapám, Sturm Károly asztalosmester szegődött be inasnak.” 1874-ben elérkezett az inasévek alóli felszabadulás. „Július végén azt mondja a mesterem, na, Jóska, elérkezett a felszabadulásod ideje. Itt a méret, ezt készítsd el «legényremekbe». A bencések füredi refektóriumába kellett egy diófa-furnéros politúros kredencet csinálnom.” A fürdőszézon végére készen volt a mű. „Beillene mester-remekbe is” – dicsérte meg tanítványát Sturm Károly.¹¹

1877-ben három Sturmot is találunk Füred-fürdőn: az asztalos édesapán kívül az ugyancsak KÁROLY nevet viselő fiát ekkor nevezik ki gépésznek az Erzsébet Szanatóriumba, leánya, IRÉN ugyanott az élelmezésen dolgozik.

Az idősebb Sturm Károly először 1851-ben házasodott meg. Első feleségétől, Sztrakovics Annától két gyermeke született: 1852-ben az ifjabb Károly, 1854-ben Irén. Sztrakovics Anna 1858-ban, 29 éves korában meghalt, az előzvegyült férj pedig még abban az esztendőben újraházasodott: a két kicsi gyermeknek anyai szeretetre, neki magának egy feleség gondoskodására volt szüksége. A második asszony, Polczer Terézia maga is szült hét gyereket, akik közül három leány: ILONA (1859), ERZSÉBET (1869) és MÁRIA (1871) érte meg a felnőtt kort. Ők hárman később évtizedekig Fehérváron laktak, ahol édesanyjuk rokonsága élt. A féltestvérek – Károly dédapám és a három leány – nagyon szerették, rendszeresen látogatták egymást.

Sturm Károly (1852–1935)

A mélyen vallásos leánytestvérek nem mentek férjhez, a Ferencesek világi rendjéhez tartoztak. Lelki vezetőjük valószínűleg nagybátyjuk, Polczer Antal hajmáskéri plébános volt. Főtisztelendő Polczer Antal 1896-ban kelt végrendeletében ezt írta: „Veszprém megyében Almádi községben van két szőlő, egyik az ősi «Polczer»-féle szőlő, a másik pedig a «Pribék»-féle szőlő, mind a két szőlőt, ezeken kívül minden ingó vagyonomat egyedül és kizárólagosan testvér húgomnak, Polczer Erzsébetnek hagyományozom.” Polczer Erzsébet egy évtizeddel később a birtokot három unokahúgának ajándékozta, így az ő halála után, 1908-ban a „Sturm kisasszonyok” Székesfehérvárról Káptalanfüredre költöztek a Pinkóci dűlőben lévő szőlőbe. A „Nennék”, ahogyan a nagynéniket nevezték a rokonok, lassanként fogyni kezdtek: Ilona 1922-ben, Erzsébet 1940-ben halt meg. Mária egyedül, védtelenül élt kinn a Pinkóciban. Tragikus halála 1947 őszén – nem sokkal az én születésem után – következett be: Rékai József, 23 éves vörösberényi lakos több késszúrással meggyilkolta. Szegény Mariska néni így került akkor a napilapok első oldalára.¹²

Mivel ő végrendelet nélkül halt meg, a szőlő felét nagyanyám, Sturm Mária és húga, Sturm Margit kapták, a másik felét 32 (!) Polczer rokon között osztották el.

Sturm Mária (1890–1962)

A Nennék történetével vagy ötven évet előre szaladtam a családi krónikában; térjünk hát vissza a 19. századhoz!

Dédapám, a második STURM KÁROLY (1852 – 1935) a lakatos mesterséget tanulta ki. Mesterlevelét – amelyet tizennyolc éves korában kapott meg – érdemes szó szerint idéznünk: ebben példás magaviseletét és tanulási buzgalmát a céhmesterek külön kiemelték.¹³

Tanuló levél

MI, fő és al-czéhmester és többi mestertársak, mint a becsületes Lakatos mesterségbeli czéh tagjai Sz. Ki. Székesfehérvárott ezennel tudomássá tesszük, hogy Sturm Károly Veszprim Me Tihony születésű egész tanuló ideje alatt magát nemcsak híven és rendesen viselte, hanem mesterségének megtanulásában különös buzgósággal viseltetett, mai napon tartott Czéhgyűlésben általunk felszabadított és legénnyé felvétetett legyen. Mely végett említett Sturm Károly lakatos mesterségű jelen tanuló levelünket kiadjuk, és őt mindenkinek mint szorgalmas és becsületes embert ajánljuk.

Melynek bizonyságául e tanuló levél czéhünk pecsétjével és a szükséges aláírásokkal ellátatott. Kelt Szabad királyi Székesfehérvár június hó 29. napján 1870.

Chéh-biztos Danits Rudolf, Fő-czéhmester: Altheim Antal, Al-czéhmester Győry József

Egy „modernebb” szakmát is megszerzett még dédapám: gépészeti szakiskolát végzett. Ezután az Állami Gépgyárban, majd – két mesterlevéllel a tarisznyájában, afféle „továbbképzésként” – hat évig Bécsben tanult és dolgozott. Huszonnégy évesen tért haza Tihanyba, ahol ő is, mint apja, az idősebb Sturm Károly, a bencéseknél kapott munkát. Az atyák az apátság birtokában lévő füredi szénsavasfürdőt és környezetét folyamatos korszerűsítéssel, újabb és újabb létesítményekkel törekedtek az európai gyógyfürdők színvonalára emelni: a Sturmoknak bőven akadt tennivalójuk.

A következő fürdőidényre készülő gondos fürdőigazgató Écsy László 1886. dec. 12-én örömmel jelenti Simon Zsigmond apátnak: „Van már gépész, oklevelei és bizonyítványai nálam vannak”. December 16-án ezt jegyzi naplójába: „Ma vettem fel Sturm Károly okleveles gépészt és géplakatost a fürdőintézet gépezetéhez.” Minthogy az előző gépész, Keöd Gábor csak április végén távozik Sturm Károly februárban kezdhet dolgozni. Az 1874. február 24-i bejegyzés tanúsága szerint Écsy nagy várakozással tekint a munkába állóra: „Ma az új gé-

pész, Sturm Károly diplomaticus gépész és diplomaticus lakatos megérkezett délután két órakor. Igen derék és szálós ember. A működésinél fogjuk meglátni a tudományát.” A következő napon már „a gépészetet és vízvezetéket vizsgálják is, és holnap a munkákat megkezdik”.

Átvette tehát a gépházat és a munkakört, s ettől fogva élete a savanyúvízen lévő fürdőintézethez kötődött majdnem fél évszázadon keresztül.

A második Sturm Károly harminchét évesen, 1889-ben nősült meg: egy jómódú (virilis) veszpémi kádármester lányát, Benkő Máriát vette feleségül. Ők már nem Tihanyban laktak, gépészként – majd főgépészként – dédapám szolgálati lakást kaptak az Erzsébet Szanatóriumban. Első lakásuk a Balatonra néző oldalon volt szép nagy terasszal, később az első emelet észak-nyugati sarkán lévő szobákat lakták. (1935 után ez lett a tragikus sorsú Martos István doktornak és családjának lakása.) Öreg napjaikra az idősebb Sturm Károly és felesége is átköltözött Füredre Tihanyból fiukhoz a szanatóriumba.

Sturm Károly és felesége, Benkő Mária

Dédszüleim három gyermeket neveltek, mind-egyiket gondosan megválasztott iskolákban tanították. Az idősebbik leány, a nagyanyám, MÁRIA (1890 – 1962) irataiból, bizonyítványaiból semmi

sem maradt meg a második világháború után, de a családtagok elbeszélése szerint ugyanott tanult, mint húga, „Manczi tanti” azaz MARGIT (1895 – 1969): veszpémi, székesfehérvári, esztergomi leánynevelő intézetekben. Mindketten kitűnően beszéltek németül és franciául, Margit zongorázott, Mária gyönyörűen cimbalmozott. A visszaemlékezők szerint a kor neves nótaszerzője Murgács Kálmán az ő cimbalmán is szerzett dalokat itt Csopakon.¹⁴

Sturm Margit (1895–1969)

A Sturm hölgyek tevékeny résztvevői voltak a füredi kulturális és jótékonyági közéletnek. Sturm Károlyné a Vöröskereszt Egylet aktív tagja volt, egy fényképen az Erzsébet Szanatórium előtt első világháborús sebesült katonák között látható. A fürdővendégektől pénzt gyűjtött jótékonyági célra, ebből karácsonykor huszonöt-harminc rászoruló kapott élelmet, meleg ruhát. A „szegények karácsonyára” a ruhafélét Vezér Lajos divatáru boltjából vásárolták, aki maga is bőkezű adakozó volt minden jótékonyági rendezvényhez. A karácsony előtti vasárnapon a „Kurszalón” előcsarnokában

tartották az ünnepségeket, s ilyenkor a család minden tagjának akadt feladata: csomagolták, segítettek kiosztani az ajándékokat, Margit zongorázott.

Margit a Vöröskereszt Egylet balatonfüredi vezetőségének is tagja volt az első világháború alatt. Az egylet 1914 augusztusában alakult, mintegy százötven taggal. Mangold Gusztáv fürdőorvos és Vaszary Ernő fürdőigazgató szervezésének köszönhetően a balatonfüredi fiók november közepétől már működött. Királyi dicséretben is részesültek a helyi vöröskeresztesek. Amikor Mangold Gusztáv frontszolgálatra jelentkezett, a frontról írt levelet Sturm Margit kisasszonynak és a Vaszary nővéreknek címezve: *„Gyarló és erőltén a szó, hogy kellőképpen kifejezésre juttassa a hálát, az elismerést, amelyet Önök kiérdemeltek. Fiatal szívük egész melegével adták magukat a samaritánus tevékenységre, ami, tekintetbe véve fiatalságukat, bizvást szülői befolyásnak való érvényesülésnek is betudható.”* Az írás „Nyílt levélként” 1915 január 3-án jelent meg a helyi lapban.¹⁵

Sturm Károly (1891–1910)

A Sturm család szemefénye KÁROLY volt (1891 – 1910), sorrendben immár a harmadik Károly,

szép arcú, sudár növésű fiúcska. Iskoláit Veszprémben végezte, a Katolikus Elemi Népiskolát „jó” osztályzattal, „dicséretes” erkölcsi magaviselettel és „kellő” szorgalommal. A középiskolát is Veszprémben járta ki, a Római Katolikus Főgimnáziumban, gyenge eredménnyel. Nem a tehetség vagy a kellő szorgalom hiányzott, hanem az egészség: gyakori betegeskedései miatt az is megtörtént, hogy az osztályvizsgát csak augusztus végén tehetete le. Betegségének, a félelmetes tuberkulózisnak gyors előrehaladását nem sikerült megállítani, tizenkilenc éves korában elhunyt.¹⁶

Károly síremléke az arácsi temetőben

Szülei és testvérei belebetegedtek a szeretett gyermek és testvér elvesztésébe. Hetente többször kimentek a sírjához az arácsi temetőbe, évtizedek múlva még mi, unokák is rendszeresen vittünk virágot „Karcsi bácsi” sírjára – így illet beszélni az örökké tizenkilenc éves fiúnak megmaradt „nagybácsiról”.

1927-ben Sturm Károly főgépész negyven éves szolgálati jubileumát ünnepelte. Az államtól kormányzói kitüntetést kapott: az ezüst érdemkeresztet az ipartestület székházában Dr. Demeter György főszolgabíró tűzte szép beszéd kíséretében a mellére. Füredi tisztelői és barátai a Kisfaludy Társas-

körben vacsorát rendeztek; felköszöntői között ott volt Balatonfüred kis társadalmának minden jeles képviselője: Brinzey Aurél fürdőigazgató, az új főorvos, Schmidt Ferenc egyetemi magántanár, Dr. Sümegi József fürdőorvos, Dr. Luttor Ferenc plébános, Rakovszky Iván volt belügyminiszter, Csemba Gyula ipartestületi elnök és mások. Méltatták Sturm Károlyt, a „munka emberét”, „a kötelességtudás mintaképét”. Sturm Károly meghatóan háritotta el magától a dicséreteket: „Én csak a kötelességemet teljesítettem, nem gondolva jutalomra, elismerésre, csupán csak munkaszeretettel”.

A Sturm család

Talán ezzel a mondattal kellene befejezni a visszaemlékezést: a Sturm család jelmondatának is beillene. Az ünnepi vacsoráról azonban följegyeztek egy kedves anekdotát is, kár lenne, ha feledésbe menne. Idézzük az egykorú újság híradását: „Brinzey főigazgató meg akarván győzni az egybegyűlt ünneplőket Sturm Károly pedantériájáról, a fürdő egy alkalmazottját küldte az ünnepelthez azzal az üzenettel, hogy a gépházban csörepedés történt. Sturm Károly azonnal fölkel, búcsúzatlanul, sietve indult kifelé, hogy még az éjszaka folyamán

üzemképes állapotba helyezze a gépházat, amikor arról értesítették, hogy csupán tréfáról van szó. Ez az eset igazolása annak, hogy a kitüntetett példás lelkiismeretes erőssége volt 41 éven át a gyógyfürdőnek”.¹⁷

Dédapám nyolcvanhárom éves korában halt meg. A helyi újság nekrológiájában mély részvéttel búcsúzott tőle:

„Sturm bácsi meghalt

Ezt a címet kellett adnom ennek a kis megemlékező cikkemnek: mert Ő valóban mindenkinek bácsija volt. Szeretet vette körül mindenki részéről, s ezt ki is érdemelte. A végtelen finom, kedves modorú öreg urat megkülönböztetett tisztelet vette körül. Munkájában pontos, feltétlen megbízhatóság és hűség jellemezte. Utolsó napjáig szolgálatban állt. Nem tudott pihenni soha, mindig többet dolgozott, mint ami kötelessége lett volna. Az emberi jó tulajdonságokat amilyen jelzőkkel kifejezni lehet, azt mind alkalmazhatjuk Sturm bácsira mint az iparosok példaképére és mint családfőre is. Ezt igazolja az a részvét, mely kedden d.u. 6 órakor végbement temetésén megnyilvánult. Ott láttuk az egész község elítélő közönségét, hogy kegyeletét nyilvánítsa. Az arácsi temetőben alussza álmát a volt szép megjelenésű 83 éves öreg úr. Az elhunyt özvegyén kívül Timár József csopaki körjegyző és Fröchlich Ernő adóhivatali tanácsos családja gyászolja. Nyugodjék békében.”

Dédapámmal kihalt a tihanyi Sturmok férfiága, de leánya, nagyanyám révén vérünkben visszük tovább e család génjeit és remélem erényeit is.

Ükapám munkásságát a kerek templom, az egykori színház és az Erzsébet Szanatórium épületében, pavilonjaiban elvégzett asztalosmunkái dicsérik. Dédapám majd fél évszázadig szolgált a szanatóriumban mint gépész – főgépész, a mai értelemben műszaki igazgató – segítve munkájával sok-sok tízezer beteg gyógyulását Balatonfüreden a Savanyúvízen. Dédanyám és „Manczi tanti” a füredi közéletben, a jótékonyági egyletekben vállalt önkéntes munkájukkal bizonyították mélyen keresztényi jellemüket és segítőkészségüket. (A Sturmok egész életét végig kísérte a mély vallásosság és a krisztusi evangélium szerinti életük és cselekedeteik.) Kezük nyomát máig megtalálni Balatonfüreden.

Jegyzetek:

1. Sörös Pongrác: *A tihanyi apátság története. Második korszak. Tihany mint főkapátság 1701-től napjainkig.* Budapest, 1911. 254. o.

2. Az 1857-ben kiállított anyakönyvi kivonatot Vaszary Egyed, aki 1856-tól 1864-ig volt plébános Zamárdiban, olyan csúnyán írta, hogy Z.Karkovány Judit segítségét kellett kérnem a megfejtéséhez.
3. Zákonyi Ferenc: *Balatonfüred*. Veszprém, 1988. *Balatonfüred orvosai* c. fejezet, 359.o.
4. *A magyar korona országainak helységnevtára* 1873. Szerk. Keleti Károly. *Tihany* címszó alatt.
5. Fényes Elek (1807 – 1876) statisztikus, földrajzi író, 1848-ban az Országos Statisztikai Hivatal megszervezője és első vezetője. Munkái alapvető jelentőségűek a korszerű magyar társadalom- és gazdaságstatisztika megteremtésében.
6. Balatoni kecskeköröm: a *Congeria ungula caprae* nevű kagyló lekopatott maradványainak népies elnevezése.
7. Így tudta bátyám, Steinhausz Tibor építész-statikus mérnök, egyetemi tanár is.
8. *A Pannonhalmi Szent Benedek Rend története*. A magyar kereszténység, királyság és a Benczés Rend főnállásának kilencszázados emlékére kiadja a Pannonhalmi Szent Benedek Rend. XI. kötet, A tihanyi apátság története, II. Budapest, 1911.
9. *Écsy László balatonfüredi fürdőigazgató naplója 1863-1892*. Lichtneckert András. Balatonfüred, 2008. Naplójában 1864 és 1888 között Écsy az idősebb Sturm Károlyt tizenkét alkalommal, az ifjabbat hét alkalommal említi.
10. Idézi Zákonyi Ferenc *Balatonfüred* c. könyvének 709. oldalán.
11. Bakos Péter: *Egy tihanyi származású asztalos és bútorgyáros: Hevesy József*. Az 1999-es „*Tihanyi kalendárium*” 76. oldalán. = Hevesy József Tihany, 1857 – Kolozsvár, 1954. Naplószerű visszaemlékezéseit 1894-ben írta.
12. A Magyar Nap 1947 okt. 12-én, a Veszprémi Kis Újság okt. 20-án és 21-én, a Veszprémi Népszava okt. 24-én számolt be a gyilkosságról, a tárgyalásról ill. az ítélet végrehajtásáról. Az említett újságok Csupakon, a családi levéltárban vannak.
13. Sturm Károly 1870-ben kelt „*Tanuló levele*” Steinhausz György tulajdonában van.
14. Sturm Mária 1911-ben kötött házasságot Tímár József csopaki körjegyző-íróval. Gyermekük: Tímár Szilvia (1912-1979), Tímár Éva (1919), 1941-től Steinhausz Béláné, (az édesanyám) és Tímár András (1922-2003). Sturm Margit az 1920-as években ment férjhez Fröchlích Ernő adóhivatali tanácsoshoz; a házasságból gyermek nem született.
15. Sziklai Zoltán: *Balatonfüredtől Odesszáig*; Balatonarács, Balatonfüred, 1914-1918. Balatonfüred, 2009. A Sturmokról: 25. 28. és 55. oldal.
16. A tuberkulózis (tüdőbaj), a Magyarországon a 19. sz. végén még évi 40-50 ezer halálos áldozatot követelő, félelmes népbetegség gyógyítása csak az 1910-es évektől vált lehetségessé.
17. In: *Balatonfüred Keresztény Magyar Hetilap*. 1927. június 4. (VIII. évf. 24. sz.)

A Sturm–Tímár család

SKULTÉTY CSABA

PROLÓGUS

A BALATON FÜREDI MAGYAR JÁTÉKSZÍNNEK MEGNYITÁSÁNÁL

– A reformkori aktus kézirati példánya a Helytörténeti Gyűjteményben –

„A gyűjtők boldog emberek” – vallotta Goethe. Maga is gyűjtő volt, épségben maradt weimari házában minden zuga is erről tanúskodik. Aki ennek a buzgalomnak, olykor szenvedélynek fáradságot, időt és – igenis – szeretetet áldoz, annak sohasem unalmas az élete. Örömet leli abban, amit birtokol, de annál többre is vágyik, kutató szeme tágra nyílik, gyarapítási ösztön kíséri, hogy tovább gazdagítsa szerzeményét, amely teljes sohasem lehet. E sorok íróját, egyben a fenti dokumentum adományozóját is ilyen törekvések vezették és vezetik. Hosszú évek óta, amelyeket hazájától távol töltött és amely időkben segítséget is jelentettek elszakíthatatlan szálak megőrzéséhez.

Hogyan lettem én is gyűjtő, egy áldatlan korban vállalva valamit szétszórt, kallódó értékeink megmentésére? Egy magyar fiatal útja, szovjet elhurcoltságot is megjárva, nagy ívben – Párizson, e nem jelentéktelen állomáson át – Münchenbe, a Szabad Európa Rádió mikrofonjához vezetett. Aki egy ilyen intézmény szolgálatába lép, csak évek múltán ébred annak tudatára, hogy emberi számítás szerint soha nem térhet vissza hazájába. Ezek az évek pedig folytak, teltek. Az egybegyűlt munkatársi gárdában ki-ki a maga módján igazodott, főleg lelkében, a megváltozhatatlannak tűnő helyzethez. Nálam egy véletlen felszínre hozott valamit a mélyből, valami meghatározót.

Egyik este átlátogattam egy szlovák kolléga-barátomhoz, talán az egyetlenhez, akivel osztályáról közös gondjainkról európai módon beszélgetni lehetett. Ennek során előhúztam valamit. Most vette, Pozsony látképe, egy acélmetszet a 19. század elejéről. Megnézem, nem érdekel különösebben. Másnap mégis bemegyek egy belvárosi antikváriumba: nincs-e valami hasonlójuk Budapestről? Letesznek elém egy budai városképet, Merian metszet a 17. századból. Ötven márka. Hát én bizony ennyit nem adok ki ilyesmiért. A következő éjszaka nem alszom: mégiscsak meg kellett volna vennem! Délután visszatérek. Közlik: délelőtt megvette valaki. Hazamegyek, feldúlva.

Ez volt a fordulat. Ami akkor elkezdődött, máig tart. Elkezdtem bejárni, ahol és amit csak tudtam. Antikváriumot, régiségkereskedést, vásárt, ócska-

piacot. Münchenben persze mindet, de buzgalmam lassan minden városra, országra kiterjedt, ahol csak megfordultam. Pénztárcám keretét olykor vakmerően átlépve, utólag sem támadt lelkiismeretfurdalásom. Ahogy haladtak az évek, telt szekrényem, teltek polcaim, fiókjaim. E világom még barátaim előtt is ismeretlen maradt.

Hogy a rendszerváltás idején a történelmi hungaricum-táram milyen kincsestárával jöttem haza, csak utólag, itthon derült ki. Borda Lajos, a magyar antikváriusok doyenje, azóta igaz jóbarátom, felkiáltott: ezt be kell mutatni!

1998 tavasza volt, Pest, Buda és Óbuda egyesítésének a 125. évfordulója.

Közbelépésére a saját jubileumi tárlataira már berendezkedett Országos Széchényi Könyvtár helyet szorított gyűjteményemnek, amely Pest és Buda Régi Látképei és Egyéb Ritkaságok címmel került bemutatásra. Az évfordulónak megfelelően 125 metszetet mutattam be a könyvnyomtatás kezdete és 1848 közötti időszakból. Ez volt a kiállítási anyag egyik fele. A másik pergamen, kódex-lapok, könyvek, röpiratok, portrék és mindenféle más nyomtatvány. A tárlatot Sólyom László, akkor az Alkotmánybíróság elnöke nyitotta meg. Egyidejűleg katalógussal a Borda antikvárium máig tartó sorozatot indított Műgyűjtő Magyarok címmel. A kiadvány Szép Magyar Könyv kitüntetésben részesült. A metszet-anyagot Rózsa György, a tárgykör tudósa, beépítette a Budapest régi látképei címmel kiadott rangos albumába, amely a Frankfurti Könyvvásárra Magyarország díszvendégsége alkalmából készült.

Lett egy második kiállításom is, ugyancsak az Országos Széchényi Könyvtárban: Fiume magyar emlékezete. Történelmi kikötővárosunk érdeklődési területeim között gyerekkorom óta különös helyet fogalt el. Szüleim jártak ott, nászútjukon Vencében. E napok emléke nosztalgikus családi kis erekllye maradt. Amikor felvidéki kisebbségből jött magyarként a rendszerváltást követően első ízben betehettem a lábam „a Magyar Korona gyöngyére”, megragadtam annak varázsa. Új feladat fűtött: gyűjteni és menteni, ami a város magyar múltjából megtalálható. A képeslapokkal kezdtem, de jött

minden, az ájulásig drágától a vásári filléresekig. Ezt a gazdaggá vált anyagot mutathattam be múlt év májusában hajdani királyi palotánk termeiben. A megnyitó személy ismét Sólyom László volt, immár köztársasági elnökünként, a zsúfolt teremben megadva a megtámadhatatlan jelszót: „*Szeressük egykor közös hazánk egészségét!*” Diplomáciai esemény lett az egyetértő válasz, amivel megnyitó szavait Horvátország és Olaszország nagykövete fogadta. Az ugyancsak államfőnk előszavával megjelent három nyelvű, gazdagon dokumentált és illusztrált katalógus, feszültségekkel terhelt térségünkben eleve ezt a szellemet volt hivatott képviselni.

Végül Balatonfüred, a Helytörténeti Gyűjteménynek tett adomány. Ennek eredete még müncheni időm egy nevezetes mozzanatához kapcsolódik.

Volt a városban az első világháborúig egy Jacques Rosenthal nevű tekintélyes műkereskedő és antikvárius. Apponyi Sándor, a magyar könyvgyűjtés neosztora is nála adta ki korszaknyitó katalógusát. A vészhelyzetben a zsidó tulajdonos családot megmentő alkalmazottjuk, Hans Koch lett a cég végső örököse. Kedves, nagy tudású idős úr, aki antikváriumával kiköltözött a város közelébe. Őt kerestem fel újra meg újra. Egyszer, úgy a hetvenes évek közepén, azzal fogad, hogy „Hát maga már megint itt van. Mit is csináljak magával? Tudja mit, várjon egy kicsit”. Visszajön egy vastag mappával: „Ezt vagy húsz évvel ezelőtt hagyta itt valaki, aki többé nem jött. Magyar anyag, nézze meg.”

Magyar anyag volt, az aszódi Podmaniczky család iratai az 1820-as 30-as évekből. Kisebbségi aranybánya. Az első magyar lóverseny hirdetemény, isko-

lai vizsgarend Stephanus és Alexander Petrovits névvel, az evangélikus egyházkerületi templomok istentiszteleteinek a plakátja, hol lesz magyar, hol német vagy tót nyelven istentisztelet, egyházi és megyei levelek, iratok, helyi adatok, így az aszódi iskola diákjai szüleinek a lajstroma lakhelyükkel, foglalkozásukkal. Az egészet megszereztem. A rendszerváltás idején aztán megjelentem az aszódi múzeumban. Asztalos István igazgató, azóta jóbarátom ámult és szabadkozott: erre sajnos nincs valutája De az igazi hír: A Podmaniczkyak levéltára a háborúban elpusztult, mai feldolgozásokhoz minden adatot más helyekről, újból kellett beszerezni.

Az aszódi anyagom, néhány, további célra fenn tartott dokumentum kivételével, valuta nem kellett hozzá, Aszódon maradt. E kivételek közé tartozik tulajdonképpen tárgyunk, a reformkori Balatonfüred rangos eseménye: a közsínház 1831. július 3-i megnyitásának a kéziratos prologusa. A szerző azonosítása Münchenben és Münchenből lehetetlennek bizonyult. Bogyay Tamás, a Szabad Európa Rádióban a történelmi műsorok gazdája, a városban működő Magyar Intézet igazgatói minőségében levélváltást kezdett a budapesti Színház-történeti Intézettel, de eredményre nem jutott. Azóta tudjuk, hogy a kor hangzatos, cikornyás nyelvén megírt prologus szerzője Kisfaludy Sándor. A kézirat nyilván írnok munkája. Egyetlen ismert hasonló példány Pannonhalmán található. A feltehetőleg kis számban készült prologus-másolat egyikét báró Podmaniczky Andor mint a korai magyar színjátás jeles támogatója kaphatta. Ezt őriztem meg azóta Fürednek és örülök, hogy most odaadományozhattam.

A Balaton-Füredi Magyar Játékszín (Reinmann Rudolf metszete)

Z. KARKOVÁNY JUDIT

KOSSUTH LAJOS ÉS A BRÁZAY CSALÁD

A balatonfüredi Helytörténeti Gyűjteményben a Zákonyi Ferenc hagyatékából bekerült dokumentumok között van egy „Brázay” feliratú boríték, benne két levél. Az egyik Kossuth Lajos 1884-ben keltezett, Brázay Kálmánhoz címzett levelének másolata; a másik egy kockás noteszlapra írott levél-vázlat, Tóth Lajosnak, Brázay Zoltán vejének írása a második világháború utáni évekből. Ebben a cikkben a két levél egymás mellé kerülésének történetét próbáltam rekonstruálni. Pontosabban „egyik lehetséges történetét”: a Tóth Lajos levele kapcsán fölmerült kérdésekre ugyanis nem mindig található meg a biztos válasz.

Brázay Kálmán

A Brázay név – legalább is az idősebb emberek számára – elválaszthatatlan a cég évtizedeken keresztül közkedvelt termékétől, a sósborszesztől. A család hírnevét is, vagyónát is a sósborszesz, a házi patikák külső és belső használatra egyaránt alkalmas csodaszere alapozta meg. A történet jellegzetes 19. századi karrier-történet, a nagy „gründolások” (cégalapítások) idejében kezdődött. A cégalapító Brázay Kálmán inasévei végén, 1855-ben még gyalogosan indult nyugat-európai tanulmányútra, tíz év múlva már fűszer- és gyarmatáru kereskedést nyitott Pesten, 1867-től pedig saját üzemében gyár-

totta a vásárlók körében egyre kedveltebb kozmetikai cikkeit. Szappanok, krémek, fogkrémek kerültek a piacra, a legfontosabb termék azonban a sósborszesz, a fertőtlenítő, frissítő hatású, sós vízzel, illóolajokkal kevert etil-alkohol. „*Rheuma, csúz, fagyás, fog- és fülfájdalmak ellen*” ajánlották az egykori hirdetések, de még saját gyerekkorából is emlékszem rá, hogy kockacukorra cseppentve „*elmulasztotta a fejfájást*”.

Az 1870-es évek közepén Kossuth Lajosnak is alkalma nyílt megismerni a Brázay-féle készítményt. A „turini remete”¹ látása megromlott, orvosi szemműtétet javasoltak. Mielőtt a műtetre rászánta volna magát, Brázayhoz fordult sósborszeszéért, aki postafordultával küldött is neki egy ládával. A gyógyír hatásosnak bizonyult, s Kossuth hálás köszönő-levelet írt Brázaynak, melyben leírta gyógyulása történetét is. „*Egy időben látásom már annyira megzavarodott volt, hogy szemorvoshoz voltam kénytelen folyamodni: az glaucomát emlegetett, s operáció szükségéről beszélt. Nem fogadtam el tanácsát, hanem kísérletet tettem az ön sósborszeszével, s a siker minden várakozásomat fölülmulta. A koromgolyó forma árnyak, melyek oly sűrűen jártak fel s alá szemeim előtt, hogy olvasnom teljes lehetetlenség volt, mindjárt pár napi használat után ritkulni kezdtek, s folytatott használat mellett tökéletesen elmaradtak, úgy, hogy most egészen tisztán látok, sőt szemeim annyira megerősödtek, hogy jó világítás mellett szükségből még szemüveg nélkül is olvashatok, dacára annak, hogy szemeimet éppen nem kímélem (...), a 75 évem dacára nem tudok azon rossz szokásról lemondani, hogy gyertyavilág mellett olvasgassak éjjelig is rendszeren. – Ha érzem, hogy szemeim fáradni kezdenek, jól megmosom a sósborszeszszel, különösen ügyelve arra, hogy a szeszpára jól a szemembe jusson, és minden rendben van. Ez csakugyan megbecsülhetetlen eredmény.*”²

Kossuth levelét Brázay kitűnő érzéssel használta fel a termék reklámozására: „*Feladta a monarchia legnagyobb hirdetését, amely megjelent a világ legolvasottabb lapjaiban Tokiótól New Yorkig Kossuth gyógyulásának hírével. A hirdetés eredménye kirobbanó siker. Tízezres tételekben érkezik megrendelés a világ minden tájáról, (...) a megrendeléseket hatalmas mennyiségük miatt lovas kocsin kézbesítik Brázaynak.*”³

Brázay a továbbiakban is ellátta Kossuthot sósorszeszszel, vagy éppen jóféle magyar borokkal. 1891-ben újból Kossuth segítségére sietett, ezúttal azonban teljes csöndben, gondosan kerülve a nyilvánosságot. Néhány képviselőnek ugyanis tudomására jutott, hogy a „Kormányzó Úr” igen szűkös körülmények közé került: megtakarított pénzét olyan értékpapírokba fektette, amelyek egy pénzügyi válság során elértéktelenedtek, adósságai vannak, családjával együtt majdnem nyomorog. A honatyáknak meg kellett találniuk a segítség tapintatos módját: tudták, hogy ajándékot Kossuth nem fogadna el. Összeadták tehát a szükséges pénzt, s ezt az Athenaeum Kiadó révén eljuttatták hozzá, mintha megjelent munkái után befolyó jövedelem lenne. Brázay – ekkor már maga is képviselő - az elsők között írt alá egy kötelezvényt, évi 2.000 forintot ajánlva fel a nemes célra. „Hej, ha Magyarországnak minden kereskedője így gondolkodnék és így cselekednék a nemzeti ügyekben!”- sóhajtott fel az esetről beszámoló Eötvös Károly.⁴

Mindezek ismeretében úgy gondolom, az 1884-es turini levél már nem igényel magyarázatot.

Via dei Mille

Turin October 13. 1884.

Tisztelt Uram!

Vettem f. hó 12kéről kelt szíves levelét. Nagyon de nagyon sajnálom, és sajnálja hugom Ruttkayné, hogy Önhöz ez idén nem lehet szerencsénk, s neveli sajnálatunkat az, hogy ezt nevének és leánykájának betegsége okozza – a járványt nem fogadnám el mentségül, mert biz annak itt Turinban nyoma sincs, bár az igaz, hogy Olaszország egy részében kegyetlenül dühöngött egy ideig, s a kormány ostoba rendelkezései az idegeneket annyira elijesztették, hogy a nagyon érdekes és nagyon tanulságos Turini kiállítás, mely nagyon megérdemelte volna a megsemmisítést, finanziaális szempontból igen nagy kárát vallotta.

Mi nagyon számítottunk rá, hogy Önhöz a kiállítás alatt szerencsénk lesz, s mi tagadás benne e reményünk meghiusulásáért nem igen vigasztal az, hogy Ön látogatását alkalmasabb időre mégis kilátásba helyezi. 82 betöltött év nyomja vállamat. Nekem az az alkalmasabb idő késő jöhet.

Nagy szívesség Öntől, hogy a felől tudakozódni eszébe jut(ot)t, nincsen e borkészletem fogyatékn. De midőn e szívességért köszönetet mondok, egy-szersmind magamnak is meg kell újítanom mások által már többször ismételt panaszomat a felett, hogy Ön utóbbi borküldeményének árjegyzékét

még mindig nem juttatja kezemhez. A minnek következése az, hogy a mai napig sem tudom, mi van abban a rakládában, melyet Ön már nem is tudom hány hónap előtt szíves volt nekem megküldeni, mert biz az mai napig is felbontatlanul hever pinczében, s úgy fog heverni akár mind halálig, ha a számlát meg nem kapom. – Méltóztassék elhinni, hogy szívességét igen nagyra becsülöm, de kérem ne vegye tőlem rossz néven, hogy életszabályomtól el nem térek. Legyen az bár helytelen, de én úgy beleszoktam, hogy nem bírok rajta változtatni.

Mióta paptamási vizet iszom, nincsen semmi bajom!

FÓRAKTÁR:
BRÁZAY KÁLMÁN
cégnél
BUDAPEST, VIII. BAROSS-UTCA 43.

KORVIN TESTVÉREK, BUDAPEST.

Különben ettől el is tekintve, nem szándékozom bort hozatni Magyarországból, mert a Toskánai

vörös asztalibort magát szoktuk, kielégítőnek is találom, fehér borra pedig sikerült Lombardiából szert tennünk, mely ha nem is vetekedhetik a jobb magyar borokkal, de kielégít, s a mellett igen sokkal olcsóbb, mint a mennyibe a magyar borok kerülnének.

A dolog e helyzetében bor készletem nem lehet fogyatéknak, mert ha fogy, mindig könnyen pótolható.

Sós és só nélküli borszeszszel is el vagyok még Ön szívességéből látva, még vagy 4-5 hónapra. Ha még élek a mikorra elfogy, el nem mulasztom Ön szívességét igénybe venni, mert ezt nehezemre esnék nélkülözni. Az Ön sósborszesze nekem igen nagy jótétemény, minek bizonyításául elég annyit említenem, hogy agg korom daczára, s daczára szemeim megeröltetésének, mely írásaim három vastag kötetének gyors összeszerkesztésével együtt járt, szemüveget igen ritkán használok, s ha teszem is nem éppen szükségből teszem, e levelemet is szemüveg nélkül írom, még pedig éjjel lámpafény mellett.

Örömmre válnék értesülhetni, hogy a betegség Ön családjában, mely remélt látogatásától megfosztott, sem komoly alakot nem öltött, sem tartóssá nem vált.

Hugom megbízott jelentsem szíves üdvözetét. Neki szándokában van jövő évben a magyar kiállítást meglátogatni. Fájdalmas dolog, hogy nekem azt tennem nem szabad. De hát nem szabad - -

Köszönetet mondva jókívánataiért van szerencsém Önt nagyrabecsüléssel üdvözölni

Kossuth

Brázay Kálmán úrnak

Budapesten

A „Brázay” borítékban talált Kossuth levél-másolat fotó-negatívról készült nagyítás, a mellette

levő, Tóth Lajos féle „kísérőlevél” két kockás noteszlapra írott levélvázlat, ha úgy tetszik „piszkozat”: betoldás, javítás nélküli írás, megfelelő formában átmásolva vagy írógépre téve már változtatás nélkül „készben van”. Tóth Lajos szokásait nem ismerjük, Brázay Zoltán azonban minden levelét, még a személyes jellegű, családtagoknak, barátoknak szóló leveleit is másolattal készítette el. (1945 és 1948 között Balatonfüreden a titkárnői teendőket Páldy Jenőné látta el mellette.) Ezúttal célravezetőbbnek látszik a levél ismeretében keresni az információk lehetséges magyarázatát.

*Tóth Lajos
Balatonfüreden
Brázay villa*

Kedves Barátom!

Vasárnap kerestelek, de olyan mozgalmas napod volt, hogy nem is adódott mód rá megkeresni.

A balatoni kultúra fejlődésének története című kis dolgozattal elkészültem, és még a héten bátor leszek címedre megküldeni. Légy szíves a megfelelő sajtóorgánumhoz leközlés céljából elküldeni.

Kész vagyok nagyjából a balatoni hajózással is. Talán még július folyamán elküldhetem. Nagyon hosszúra sikerült és most kezdem össze vonni. Van egy szenzációs adatom: Gróf Festetich László ellenkezése Széchenyivel és Beszédessel a hajózás miatt. Még Perger könyvét kell megszereznem és akkor véglegesen együtt van az egész. Teljesen szabad kezet adok a javításra és a rövidítésre. Úgy lesz, ahogy a legjobban látod.

Van egy érdekes Kossuth dolgom, ha érdekelne és foglalkoznál vele, megküldeném.

Brázay Zoltán apósom ugyanis mint ismeretes a nyomorban élő Kossuth családot egy életen át tartotta. A Kossuth nővére, Ruttkayné élete végéig mint vendég a Múzeum körüli Brázay házban lakott. De Kossuth Turinban is Brázay támogatásából élt. Számos köszönő levele van Kossuthtól. A dokumentumok szenzációsak. Sajnos az öreg Kossuthtól kapott ajándékok, dedikált fényképek, relikviák elégték. Csak egy-két levél maradt. Nagyon érdekes dolog ez kérlek, annál is inkább, mert Brázay itt Balatonfüreden beszélte meg ezeket a dolgokat Haydinnal és Helfy-vel. Írjál róla.

A balatoni hajózáshoz meg tudom szerezni a Kisfaludy rézkarc eredeti kliséjét, van egy angol rajzom, és Phönix fénykép (készthelyi váróterem) azután apróbb rajzolatok. Van Polláktól is egy fametszet.

*Mi újság a BIB-nél?
Ölel szeretettel*

Lajos

Ui: Felszeghy sajnos elsodródott. Sok a dolga!

Keltezése szerint a levelet 1945 és 1948 között írhatta Tóth Lajos.⁵ Az „elégett relikviák” Buda 1945-ös ostromára utalnak: Brázay Zoltán fővárosi lakása a vár oldalában, a Logodi utcában állt. A „Brázay villa” helymegjelölés is kormeghatározó, az arácsi (akkor még nem balatonfüredi!) házat 1948-ban kobozták el a családtól. A „kedves barátomként” megszólított címzettet eddig nem sikerült azonosítanom.

A „volna egy érdekes Kossuth dolgom” kezdetű mondatról a levélíró minden állítása erősen problémás. Miért az övé az, ami a Kossuth relikviákból megmaradt? Legfeljebb a feleségé lehet, bár kicsi a valószínűsége, hogy Brázay Zoltán éppen ekkor Ilona lányának ajándékozta volna a családi emlékeket. A nyomorban élő Kossuthék „egy életen át tartásáról” írni goromba túlzás, emellett „apósom” Brázay Zoltán Kossuth halálakor tizenkilenc éves volt, mint láttuk, a Turinban élő számkivetett Brázay Kálmán támogatta, s a dedikált fényképeket, köszönő leveleket is ő kapta. Hogy a Kossuth anyagi gondjait megoldandó tárgyalásokat valóban Balatonfüreden folytatták, szintén bizonyításra szorul. Brázay Kálmán és családja nyaranta hosszú heteket töltött Balatonfüreden; „Haydn Károly m. kir. honvéd- főhadnagy Pécsről” az 1898-as vendégkönyv bejegyzése szerint valóban nyaralt a Grand Hotelben; Helfy Ignác képviselőről nincsen adat. A megbeszélésnek 1891-ben kellett megtörténnie.

Az arácsi nyaraló bejárata (1943)

Brázay Zoltán 1945-ben a rommá lett budai lakásából az arácsi házba költözött. Hetvenedik életévén túl, törött lábbal is megpróbálta újraindítani a

Brázay-cégeket. A sóborszesz-gyártást gyógynövény-termesztéssel és –feldolgozással váltotta volna föl: a tervezett vállalkozás kevés befektetést igényel és gyors eredményt hoz. Nem rajta múlt, hogy mindebből semmi nem lett: 1948-ban mindent elveszítette. Vagyonát nem egyszerűen államosították, hanem elkobozták, arra hivatkozva, hogy fia, az ifjabb Brázay Zoltán 1944-ben „engedély nélkül több családtagjával nyugatra távozott”, s ami persze ennél is súlyosabb bűnnek számított: Ausztriába vitte a fegyvergyár minden mozdítható felszerelését. A Brázay családnak 24 óra alatt kellett elhagynia az arácsi villát, még az irataikat sem vihették magukkal, azok némi hányódás után levéltárba kerültek. Fél évszázad távolából azt mondhatjuk: szerencsére. A család Badacsonyban húzta meg magát, Ilona házában. Hárman maradtak: Brázay Zoltán, évek óta betegeskedő felesége, s a szüleit magára nem hagyó leány, aki maga is ötven felé járt már akkor. Tóth Lajos a vagyonvesztett családot nem követte a szegénységbe.

Vastagh Éva „Balatoni sellők” szobra a nyaraló udvarán (1943)

1951 márciusban Badacsonyban meghalt Brázayné, májusban Brázay Zoltán, októberben Brázay Ilona. (Ők ketten Budapesten, kórházban.) A gazdátlanúvá vált ház, s a benne maradt holmik sorsa ismeretlen. Badacsony környékén időnként fölbukkan egy-egy kötet, amelynek ex librise jelzi, hogy Brázay könyvtárának darabja volt. Jelenlegi tulajdonosaik nem tudják, mikor és honnan került családjukhoz a könyv. Hogy legalább az iratok nem szóródtak szét a levéltári elhelyezésnek kö-

szönhető. A Tóth Lajos levelében említett „szenzációs dokumentumok” és Kossuth relikviák is nyomtalanul tűntek el.

A nyaraló a Balaton felől (1943)

Jegyzetek:

Brázay Kálmán (1839–1925) nagykereskedő, iparmágnás, országgyűlési képviselő, földbirtokos. A modern ipar és kereskedelem úttörője, földreklű mecénás. 1906-ban Ferenc Józseftől a magyar ipar és kereskedelem érdekében végzett sok évtizedes munkájáért nemességet kapott a „pellérdi” előnév használatának jogával, valamint kereskedelmi kormányfőtanácsos címet. Visszavonulása után a családi vállalkozások és a vagyon kezelésének jogát Zoltán fiára bízta.

Brázay Zoltán (1875–1951) folytatta a jóhírű kozmetikai cikkek és a sóborszesz gyártását, de modernebb vállalkozásokba is kezdett: 1920-ban Weiss Manfréddal közösen megalapította a Vadásztöltény Gyutacs és Fémárugyár Részvénytársaságot. 1938-ban vásárolt arácsi birtokán mintagazdaságot létesített, a birtokon épített villája országsszerte elhíresült modern építészeti és technikai megoldásai révén. 1948-ban minden vagyonától megfosztották, élete utolsó három évében leánya badacsonyi házában húzta meg magát.

1. Kossuth Lajos 1861-ben költözött Olaszországba, 1865-től haláláig Torinóban (Turinban) élt.
2. In: Vásárhelyi Közlöny, 1878. jan. 6. 3.p.
3. Brázay Kálmán pályafutásáról és a köszönő-levél hatásáról in: 700 év emlékei (Képek és visszaemlékezések Pellérd történetéből), Pellérd, 2005.
4. Eötvös Károly: Gróf Károlyi Gábor feljegyzései II. kötet, 131. skk. p. Budapest, 1902.
5. Tóth Lajos (1895 – ?) Brázay Ilona második férje a balatoni vízi sportok, a téli sportünnep szervezője, a Királyi Magyar Yachtklub főtitkára 1931-től 1945-ig a BIB főtitkára, 1942-1944 között a Balatoni Szemle egyik szerkesztője. A levélben említett írás „a balatoni kultúra fejlődéséről” sehol nem jelent meg; a balatoni hajózásról írott is csak az 1960-as években.

KURUTZNÉ KOVÁCS MÁRTA

BALATONFÜREDI EMLÉKEIM

Ezer szállal kötődöm Balatonfüredhez, mind apai, mind anyai felmenőim révén. Az ezzel kapcsolatos emlékeimet szeretném megosztani az olvasókkal

Apai dédapám, **sárbogárdi Mészöly Gyula** (1838–1935) Veszprém vármegye néhai főszolgabírója, sárbogárdi és enyingi járásbíró, hosszú élete végén Balatonfüreden telepedett le az 1927-ben épített házában, a Csók utcai Mészöly-villában. Siófok egyik alapítója volt, bábáskodott a Siókapu és a tihanyi kikötő építésénél, alapító és választmányi tagja volt a Balatoni Szövetségnek, elnöke volt a Balatonfüredi Gazdakörnek és a Kisfaludy Sándor Társaskörnek. 91 éves korában, 1929-ben, a Balaton fejlesztése érdekében kifejtett munkásságáért Bethlen István miniszterelnök kormányfőtanácsossá nevezte ki.

A Balaton felvirágoztatását szívügyének tekintette. 1893-ban jelent meg a „Magyar tenger és a társadalom”, 1907-ben „A Balaton-kultusz és a kisemberek” című könyve. 1910-ben „A Balaton jövője” című írásában leszögezi: „Az új balatoni vasút majdnem 50 éves küzdelem után készült el. A Balaton dunai hajózásának megnyitása - a 130 km hosszú Sió csatornából eddig haszon nélkül a Dunába ömlő víztömegnek értékesítése - oly nemzetgazdasági kincs, mely az új korszaknak leghasznosabb alkotásai közé emelkedik fel. A Balatonfüred község nyugoti szélének 190 m magas Siskevölgyi szikláiból kiömlő gazdag forrás – percenként 25 hektoliter vízbősséggel – völgyzáró gáttal a magasan fekvő sziklamedencében összetárolható. Az 1 millió hektoliter víztömeget villamos világításra, vízvezetékre, ipari célokra, haltenyésztésre, sőt annak fölöslegét a kertek, rétek öntözésére fölhasználni lehetséges. A határ másik részén szintén elég magasan a sziklából kiömlő Kék patak a jövőben a rétek, kertek öntözését szolgálná.”

1934-ben, 96 évesen hosszú rádióbeszédet tartott „Balatonfüred és Tihany” címmel. Ebben így vall önmagáról: „A Balatonban az 1847. évben fürödtem először, a gamászai Klára-telepi csárdánál. Szeptember havi fürdéselem alkalmával, mielőtt a nap leáldozott, Gamásza fürdőtől Tihanyig, a remete-lakások közelében fekvő Balaton-partig aranyhíd képződött. Festői látvány tárult elém: Tihany ormait bíborpalásttal vonták be a lenyugvó nap sugarai, megaranyozták a ringó habokat. A

Balaton akkor hódított meg engem, azóta rabja vagyok.”

„A Balaton-kultusz és a kisemberek” című könyvében 1907-ben ezt írja: „Körülbelül 35 évvel ezelőtt bozsoki birtokomon meglátogatott Mészöly Géza festőművész rokonom. Megmutattam neki Aligát, romantikus szakadékaival, üde forrásaival: s a művész megihletődött lélekkel magasztalólag nyilatkozott Aligáról. Azt mondotta, hogy itt a festészetnek akkora tere van, hogy egy művész egész életében se tudná kiaknázni. Ennek az első benyomásnak a hatása alatt alkotta meg híres aligai képét, amellyel a bécsi világkiállításon első jutalmat nyert. Ezt a képet Rudolf trónörökös vette meg, amely még ma is az egyik legértékesebb műkincse a bécsi Burgnak.”

Az első világháború, a proletárdiktatúra és Trianon után 1927. május 19-én a balatonfüredi Gyógyteremben rendezett ünnepélyen mondta el csodálatos beszédét „Fohász a Hazáért” címmel. Saját kézírásos, aláírásával megpecsételt beszéde az egyike a legértékesebb családi iratainknak. Ebben így fohászcodott: „Uram, Istenem! Szüntesd meg a békés, mívelt népek kiirtására rendezett dühöngő háború borzalmait, hogy béke legyen a földön. Az igazság és a szabadság uralkodjék a világon, nehogy Európában a világbéke a bűn uralmának pártolása miatt elmerüljön a kommün örvényében.” Bizony, a kommün az ő családját sem kímélte. Fiát, sárbogárdi Mészöly Géza 43 éves örnagyot a vörös különítményesek felesége szemeláttára döfték le és szurkálták halálra.

1928 májusában Kéthly Károly, a neves belgyógyász emléktáblájának leleplezésekor ő mondta az avató beszédet. Ebben hangzott el: „Megdicsőült barátom, kortársaink közül kevesen élnek már, akik hetven éve Budapesten az oldalad mellett küzdöttek az osztrák zsarnokság ellen a szabad eszmékért, a tudományok kincseiért. Ifjúkori boldog napjaimat körödben töltöttem, jól tudom, hogy már akkor lángoló hazaszereteteddel, elméd fényességével tűntél fel, és mi számodra nagy jövőt jósltunk. Jóslatunk beteljesült, és nemcsak a magyar, de az európai orvosvilágnak is ékessége lettél.”

gas rangú vendég, és előrement a sorban, nagypapa szigorúan visszaparancsolta a cserzettnyakú, szőlőmunkában meggömbült hátú kapás parasztemberek mögé, még az államtitkárt is! Gyerekként még nem értettem, miért süvegelnek meg engem a fürediek, amikor megtudják, hogy a „gyógyszerész úr unokája” vagyok. Ma már értem, miért volt olyan értékes ez a státusz, és nagy tisztelettel gondolok a nagyapámra.

járdánházi Kovács Béla (1877–1951)

Unokáit nagyon szerette, bár sohasem gügyögött velünk. Jellegzetes kefefrizuráját, aranykeretes szemüvegét, bajuszos arcát, szürke szemét szinte ma is látom. Délidőben bezárta a patikát, és ebéd után lement egyet úszni a Balatonban. Vállpántos fekete fürdőtrikója jobb pántját hanyag eleganciával mindig leejtve hordta, sohasem láttuk másként! Emlékszem, amint időnként lehúzta a szemhéjunkt, hogy megnézzze, nem vagyunk-e vérszegények. Vérszegények nem, de vásottak annál inkább voltunk! A patika kirakatában a hatalmas uborkásüvegben díszelgő színes gilisztacukrot rendszeresen megdézsmáltuk. Arra is emlékszem, amikor kis híján megfulladtunk, mert az elcsent százas ostyákötegeket egyszerre akartuk lenyelni!

Kovács Béla vejevel, Telbisz Miklóssal és unokájával, Telbisz Ilonával (1928)

A patika előtt (1930)

A patika és az illatszertár között volt nagyszüleim lakása, gyermekkorom másik kedves színtere. A patikához tartozó kiszolgáló helyiségek, a laboratórium és az inspekciós szoba a Zsigmond utcai szárnyat foglalták el, a lakás pedig a Blaha Lujza utcai frontra nézett. A patika mellett a hálósoba, a vendégháló, a szalon, majd az illatszertár következett. Ezek mögött helyezkedett el az óriási ebédlő, közepén a hatalmas, bordó bársonnyal letakart ebéd-

lőasztallal, ahol a nagy családi étkezések zajlottak. Ilyenkor együtt volt a sok unokatestvér, és nehéz volt rendet tartani közöttünk. Az udvari részen volt a fürdőszoba, a konyha és a mindig kulcsra zárt éléskamra. Nagymama a kulcsokat a lefordított mozsár alatt tartotta, ha leakasztotta a kötényéről. De ritkán akasztotta le, ezért kénytelenek voltunk a mézesbábot az udvar felől horgászbottal megkaparintani! Csak akkor voltunk csendben, ha nagypapánál tarokkparti volt. Állandó partnere volt Schmidt Feri bácsi, a fürdőigazgató főorvos, Papp Gyurka bácsi a gyerekorvos és Tüske Jenő bácsi, a Balatoni Hajózási Rt. vezérigazgatója.

A sok pergamenre vetett, nemes betűvel, tussal írt iniciálés patikai dokumentum közé 1950. július 28-án bombaként robbant be egy tenyérnyi piszkos stencilezett papír, amelyen mindössze ennyi állt: „*A népjóléti miniszter 1950. július 20-án kelt rendeletével az Oroszlán Gyógyszertárat állami kezelésbe utalta.*” Két nappal későbbi keltezésű az átadás-átvételi jegyzőkönyv, nem sokat teketóriáztak! Ekkor még megengedték, hogy a patikájában dolgozhasson tovább, de néhány hét múlva innen is végleg elbocsájtották. A kemény, szikár, egyenes gerincű, makkegészséges ember percek alatt ropant össze. Fél évszázados munkája, egész élete összeomlott. Fájdalmát magába fojtotta, és rövidesen végzett is vele a gyomorrák. Egy szép októberi verőfényes napon unokatestvéremmel éppen ug-rándozva jöttünk hazafelé az iskolából, amikor hal-lottuk, hogy a gyógyszerész úr, szeretett nagypapánk meghalt. Vele halt Balatonfüred egy darabja, egy korszak... A huszadik század első felének füredi tanúja volt, egy nemes gondolkodású, csendes, szelíd, de kemény ember. Egy igaz ember.

Anyai nagypapám, **Tornai József** (1871-1928) budapesti orvosprofesszor, egyetemi magántanár volt. Pályája kezdetén sokáig az I. sz. Belklinikán Kéthly Károly első asszisztenseként dolgozott, majd amikor a Telepy utcában is megnyílt egy belgyógyászati osztály, annak a főorvosa lett. A családja füredi szálai itt érdekesen összefutnak: apai dédapám avatta Kéthly emléktábláját, anyai nagypapám a szoros munkatársa volt.

Elsősorban kardiológus volt, de számos más belgyógyászati területen is tevékenykedett. Még az első világháborús sebesülések belgyógyászati vonatkozásaival is foglalkozott, katonaeorvosként is dolgozott. Ládaszám őrzöm a kísérleteiről készült fényképeket és azok üvegnegatívjait, gyönyörű kézírásával naplószerűen, tussal írt esettanulmányait, az általa felfedezett diagnosztikai és gyógyá-

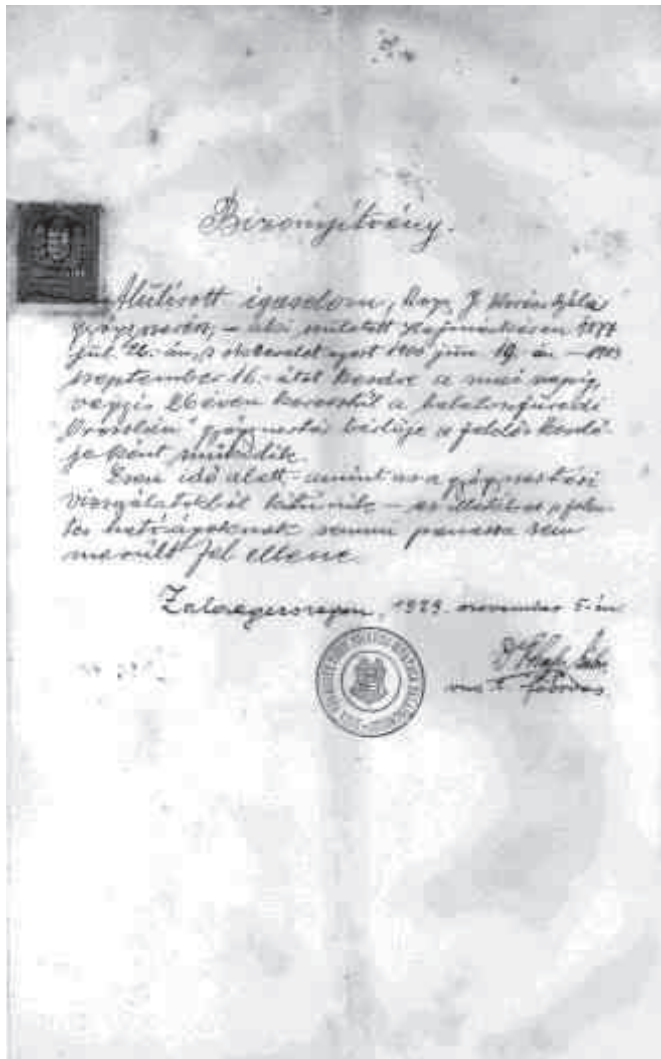
szati eszközök képeit, a cikkei pergamenre írt kézírásos piszkozatait, és a megjelent cikkek különnyomatait, szabadalmi dokumentumait.

Nagypapám Balatonfüredre szakmai érdek vezérelte. Szívspecialistaként erősen érdeklődött a füredi gyógyvíz és az Erzsébet szanatórium munkája iránt. Így történt, hogy 1918-ban megvásárolta Balatonfüred egyik legszebb, monarchiát idéző mediterrán stílusú tornyos villáját. A villát 1898-ban Németh Károly földbirtokos építtette, akinek a leszármazottai 1906-ban eladták Minder György udvari tanácsos, moszkvai nagykövetnek és feleségének Schönfeld Rózának. A villa homlokzatára ekkor került a „*Rózsilak*” felirat. Az épületet egyidejűleg korszerűsítették, bevezették a vezetékes vizet, kiépítették a szennyvízelvezetést, fürdőszobát alakítottak ki, és a nyílászárókat a legújabb szabadalom szerint téliesítették. A villa minden pompája a cári nagykövet és felesége igényeit szolgálta, az alabástrom kilincsek és a faragott ajtók felett mosolygó stukkós angyalfejek, a szobánként eltérő színű cserépkályhák a vascsipkés tüzelőtartókkal és mívés piszkavasakkal. Az 1906-os adásvételi leltár a legapróbb részletekre is kiterjedt, az ónémet faragott bútoroktól a konyhai eszközökön át a trümókig, a fajansz mosdótálakig, az alabástrom fogmosó poharakig, vagy az elefántcsont szalvéta-karikákig és a gyöngyháznyelű gyümölcskésekig. A leltár természetesen kiterjedt a pincében lévő szőlőtermesztési felszerelésekre, a présre, darálóra, egyéb eszközökre és a hordókra is, hiszen a villához szőlő és vincellérház is tartozott. Ez a leltár is féltve őrzött darabja a családi levéltárnak.

Anyai nagypapám tehát 1918-ban vásárolta meg a villát a cári nagykövettől. Ekkor már megszületett a két gyermeke nagyanyámtól, **Lachnit Margittól** (1883-1964), **Lachnit Vilmos** (1859-?) budapesti hivatalnok leányától. Nagyszüleim lakása Budapesten az Erzsébet körút 1-ben volt, a későbbi „*Éjjel-nappal közért*” felett, az első emeleten. Ablakaik a Nemzeti Színházra néztek, ahol páholyt béreltek. Szépséges szőke nagyanyám büszke volt arra, hogy sarkáig érő mézszínű hajzuhatagát a városban csak Márkus Emíliaé szárnyalta túl, s pacsirta hangján napestig Blaha-nótákat énekelt. Itt megint összefutnak a füredi szálak: budapesti nagyszüleim – csakúgy, mint az egész ország – dédelgetett kedvence volt Blaha Lujza, akivel számtalanszor találkoztak a szemközti színházban, ahol nagypapám orvosként is működött. De a Rózsilakban is megfordult Blaha Lujza! Még az előző tulajdonos idejében történt, hogy amikor vil-

lát keresett magának Füreden, a Rózsilakban szállt meg. Később pedig, – s ez is a családi legendárium része – amikor a nemzeti csalóánya már beköltözött országosan ismert füredi fészkebe, a szomszéd patikus kisebbik fia, édesapám lovagolt délutánonként a nagyasszony térdén.

1918-tól kezdve nagyszüleim kétlaki életet éltek: nagyanyám a gyerekekkel tavasztól ősziig Füreden nyaralt, mialatt nagyapám a fővárosban a kutatásait végezte, és a világot járta a tudományával. A nevéhez fűződik a Revorscin nevű gyógyszer, amit az akkor kitört spanyolnátha járvány ellen nemcsak ő használt sikerrel, hanem Európa más országai is. A gyógyszer még Amerikába is eljutott. Számos európai egyetemre hívták meg előadni, és több külföldi tudományos egyesület tiszteletbeli tagjává választotta. Nagyapám előtt nagy jövő állt.

Kovács Béla működési bizonyítványa (1929)

1928. február 4-én, egy szombati napon a Balatoni Yacht Szövetség farsangi báljára készült a család Budapesten, hogy gyönyörű, 19 éves anyámat el-

sőbálosként bemutassák az úri társaságnak. Nagyanyámmal együtt a fodrásznál voltak, mialatt nagyapám egy betegének a családjához keresztelőre volt hivatalos a Gizella út egy palotájába. Amikor megérkezett, megkérték, hogy vizsgálja meg az emeleten gyengélkedő nagymamát. Az emeleti lakás ajtajában a szívéhez kapott, és csak annyit mondott a szobalánynak: – Fusson le, fiam, a keresztelő papért, mert én most meghalok.– S a felsiető paptól még felvette az utolsó kenetet, majd imádkozva meghalt. Másnap a vezető budapesti lapok címlapján számoltak be a haláláról. A „Budapesti Hírlap” február 5-i száma ezt írta: „A háború alatt a nagy spanyoljárvány idején vált országosan ismertté a neve, amikor az orvosok nagy része szinte teljesen tehetetlenül állt szemben a gyilkos kórral. Tornai doktor hosszas kísérletezések után felfedezte a Revorscin nevű gyógyszer baktériumölő hatását, amelyet nagy sikerrel alkalmazott. A járványos betegek százai köszönhetik életüket Tornainak, aki a járvány alatt egész napon át szinte pihenés nélkül szakadatlan betegei mellett tartózkodott.” A „Pesti Hírlap” nekrológiájában ez állt: „Ő nemcsak orvos volt, de emberséges ember is, aki gyógyított, és nem érdekelt, hogy mennyi fizetség jár munkájáért. Számptalan szegény beteg volt, kikhez kijárt a külvárosokba, és szűkös sorsú betegeit gyakran ingyen gyógykezelte annyi szeretettel és buzgósággal, amennyit mások nagy pénzösszegekért sem tudnak megvásárolni.” A „Magyarország” ekként adott hírt: „Az élete derekán elhunyt kiváló orvosprofesszort a főváros a maga halottjának tekinti, és a Kerepesi temetőben temetik a főváros által adományozott díszsírhelyen.” Az „Újság” így adott hírt: „Kedden temetik a szegények orvosát”, s a cikkben ez állt: „Hogy mekkora auctoritása volt a tudományának, annak illusztrálására talán elég annyi is, hogy amikor a régi békeidőkben a görögkeleti egyház egy metropolitáját szívgyengeség gyötörte, Tornai Józsefért telefonáltak Karlócáról. Őt magát, aki annyi ezer és ezer szívet gyógyított meg, a saját szíve ölte meg.” A „Nemzeti Újság” így búcsúzott tőle: „Tornai József doktor a spanyolnátha világhírű orvosa, miután egész életében csak az érdekelt, hogy miképpen segíthetne minél több emberen, és kötelességének buzgó és önfeláldozó teljesítése közben soha egy pillanatra sem törődött az anyagiakkal, meghalt egy halk és nemes élet után olyan szegényen, mint ahogy fiatalkorában elkezdte. Családjára nem hagyott mást, mint mélyen érző szíve és fennkölt lelke örökét.”

Valóban, Nagypám halála után a családra nagy szegénység köszöntött. Egyetlen vagyonuk maradt csak, a füredi villa. Rövidesen fel kellett adniuk a bérelt pesti lakást, és leköltöztek Füredre. Szobakidásból éltek, hisz ez a nagyanyám még nem tartozott a dolgozó nők sorába. Azonban történt valami más is ebben az időszakban. Apám, a jóképű, ki-sportholt füredi aranyifjú megpillantotta a karsú, gyászruhába öltözött nefelejcskék szemű gyönyörű lányt, anyámat. Szempillantás alatt egymásba szerettek, de még sokáig kellett várniuk, hogy egybekelhessenek.

Tehát 1928 nyarán ismerkedett meg anyám, **Tornai Margit** (1909-1997) apámmal, a füredi gyógyszerész kisebbik fiával, **Kovács Lászlóval** (1909-1990). Mindketten 19 évesek voltak, Apám – a családi hagyománynak megfelelően – a Pápai Református Kollégiumban érettségizett, majd a jogra jelentkezett Budapesten. Anyám a budapesti Sacre Coeur Sophianum katolikus leánygimnáziumban érettségizett. Miután végleg Füredre költöztek, itt beiratkozott a fiatal lányok számára rendszeresített háztartási tanfolyamokra, kézimunkakörbe, varrótanfolyamra. Ekkoriban a leányok így készültek a házasságra.

Kovács László és Tornai Margit eljegyzési fotója (1934)

Ebben az időben történt, hogy anyám műegyetemista bátyja, aki fotóamatőr volt, lefényképezte a füredi villát, és a fényképből képeslapot fabrikált,

és ezen levelezett a család nyaranta. Évtizedek múltán már senki sem emlékezett a hajdani képeslapra, amikor a nyolcvanas évek végén egy budapesti antikváriumban a régi képeslapok között válogatva középső fiam szemem megakadt az ismerős Rózsilakon, és nagymamája több mint fél évszázada írt üdvözlő sorain. Hát ilyen furfangos az élet...

Szüleim 1935. január 19-én házasodtak össze Balatonfüreden a kerek templomban. Szikrázó hideg téli nap volt, a templom homlokzati oszlopain zöld fenyőgirlandok tekergöztek. A Grand Hotel báltermében terítették meg az esküvői asztalt. Házassági tanújuk Schmidt Ferenc, a szanatórium igazgató főorvosa és Brinzey Aurél a Balatonfüredi Sport Club elnöke volt.

Kovács László és Tornai Margit lakodalma (1935)

Szüleim a közös életüket Budapesten kezdték, Zuglóban béreltek lakást. Nagyanyámat is magukhoz vették. A következő években sorra megszülettünk: 1937-ben bátyám, **Kovács Iván**, 1940-ben én, **Kovács Márta**, majd 1943-ban öcsém, **Kovács László**. Télen Pesten, tavasztól őszig Füreden éltünk. Ekkoriban a Rózsilak is fedelelet adott a lengyel menekülteknek, mint annyi más balatoni villa. Egy bizonyos Helén nevű lengyel fiatalasszonyt sokáig emlegetett a nagyanyám.

Kovács Béla unokájával, Kovács Ivánnal a füredi patika előtt (1938)

Kovács Béla unokájával, Kovács Mártával (1942)

Öcsém születése után apámat behívták katonának. 1944 novemberében nyugat felé menekültünk a front elől, apám alakulatát követve. Németországban amerikai zónába kerültünk, több lágerben is megfordultunk, egyre északabbra jutottunk. Apám rendszeresen portyázott a környéken biciklivel, hogy a családnak ezt-azt beszerezzen. Amint éppen karikázott, megütötte a szemét egy gyár homlokzatán a felirat: „*Ethernit-Fabrik, Theodor von Mészöly*”. Döbbenet ugrott le a bicikliről, és bekopogott. Legnagyobb ámulatára édesanyja nagybátyjával, találta szemben magát. Theo bácsi azonnal kivett bennünket a lágerből, kis lakást kaptunk a gyárban, apámnak munkát adott, és megváltozott az életünk. Több mint három évet töltöttünk ott, megtanultunk németül, a bátyámmal már iskolába jártunk, nagyon jó tanulók lettünk. Úgy tűnt, ott maradunk, ám az élet közbeszólt megint. Édesanyánk sorvadozni kezdett a honvágytól: édesanyja és Füred után vágyakozott.

Eközben nagymama teljesen egyedül maradt a Rózsilakban. Az oroszok rögtön kiszemelték a reprezentatív villát tiszti szállásnak. Ez volt a szerencséje! A falon függő festmény, amely egy hindu férfi megkeresztelkedését ábrázolta, megbabonázta az orosz tiszteket, akik a hindu nyakában függő kereszt alatt térden állva imádkoztak. Nagymamának haja szála se görbült, és a házban sem esett nagyobb kár.

A „Rózsika-lak”

1948. március végén érkezünk meg Füredre. Nagymama és a Rózsilak szeretettel várt minket. Mi gyerekek nagyon boldogok voltunk, éppen ezért nem értettem, hogy az utcán szüleim barátai miért néztek ránk oly elképedve, mondván: – Meg vagytok örülve? Tudjátok, hogy mire jöttetek haza?! – Elképesztő küzdelmes évek következtek. Apám az arácsi téglagyárban kapott állást, majd annak felszámolása után a füredi hajógyárban. Anyám és nagymama szobakiadással foglalkoztak. A nélkülözésből mi is kivettük a részünket, és osztottunk szüleink gondjaiban. A gondok ellenére ebben az időben menedéket adtunk egy négytagú családnak, akiről csak évtizedek múltán tudtam meg, hogy politikai üldözöttek voltak. Ekkoriban jött a hír, hogy államosítják a füredi villákat. Reszketve vártuk nap mint nap, hogy ránk is sor kerül. Ma sem tudom, hogy úsztuk meg, kin keresztül érvényesült az isteni gondviselés...

Kovács Iván és Márta 1948-ban

1948 márciusában még becsatlakozhattam a második osztályba a piros iskolában. Júniusban kitűnő bizonyítványt vittem haza. Még azon a tavaszon én is elsőáldozó lehettem Gubicza Antal esperes atya védőszárnyai alatt. Az ő tanításai életre szóló utat jelentettek nekem. Évről-évre kitűnő lettem, egyértelmű volt, hogy gimnáziumba megyek.

1954 szeptemberében a veszprémi Általános Leánygimnáziumba kerültem. Vonaton bejáró diák lettem. 1955 nyarán örömmel értesültünk róla, hogy szeptemberben gimnázium indul Füreden, ahol 1958 júniusában kitűnően leérettségiztem. A

Lóczy Gimnázium szellemisége a mai napig irányítóje az életemnek. 1959-64 között a Budapesti Műszaki Egyetem hallgatója voltam, majd azóta is az egyetem oktatója vagyok.

1964-ben kerültem el Balatonfüredről, mert a Műegyetem elvégzése után férjhez mentem Budapesten. Három fiam született. A Rózsilakban ma a legnagyobb fiam lakik, aki szobrász.

Balatonfürednek nagyon sokat köszönhetek. A Balatonnak, a füredi tájnak, az őseimnek, a szüleimnek, az iskoláimnak, a tanáraimnak, a házunknak, amelyben felnőttem.

Kovács Béla családja körében (1910)

Kovács Márta elsőáldozási fotója (1948)

NAGY FERENC

KÍSÉRLET A BALATONFÜREDI MENTŐÁLLOMÁS MEGSZERVEZÉSÉRE (1928-29)

Az Országos Levéltár őrizetében található a Vármegyék és Városok Országos Mentőegyesületének iratanyaga, azon belül pedig néhány olyan dokumentum, amely Balatonfüreddel kapcsolatos (levéltári jelzete: P 1076 1928-1929-4-Balatonfüred). Az említett Országos Mentőegyesülettől 1928. február 15-i keltezéssel megkeresés érkezett a Balatonfüredi Gyógyfürdő és Forrásvíz Részvénytársasághoz: „Országos egyesületünk az egész országra kiterjedő mentőhálózatának kiépítése során úgy látja, hogy tekintettel a nyári fűrdőszezonra, továbbá a balatonfüredi szanatórium betegeinek gyors és kényelmesebb szállíthatására, kívánatosnak mutatkozik Balatonfüreden egy nyári mentőállomás létesítése. Tudva azt, hogy a balatonfüredi szanatórium a modern orvosi gyógykezelés magas színvonalán áll, és hogy a fűrdőigazgatóság az ott nyaraló közönség egészségét is szívében viseli, hiszszük azt, hogy a mentőállomás létesítésére irányuló törekvésünk a t. Cím előtt is csak helyeslésre talál. Országos egyesületünk a cél elérése érdekében jelentékeny anyagi áldozatot hoz, viszont nem mellőzheti az ottani érdekeltség kisebb mérvű támogatását sem.”

Több mint egy év eltelte után két érdeklődő levél is érkezett a Vármegyék és Városok Országos Mentőegyesületéhez a felállítandó mentőállomással kapcsolatban: 1929. május 25-én dr. Halász István körorvos, június 17-én pedig dr. Demeter György főszolgabíró kért információkat. 1929. június 21-i keltezéssel a főszolgabírónak címezve részletes leírás érkezett a mentőállomás megszervezésével kapcsolatos feladatokról: „Országos egyesületünk a topográfiai viszonyok teljes figyelembevételével egy tervet készített arra vonatkozóan, hogy az első berendezések során az országot miként hálózza be mentőállomásaival. Ezen terv szerint a Balatonfüredhez legközelebb Veszprém városban terveztetett egy mentőállomás felállítása, mely állomás megnyitvatván, rendeltetésének ténylegesen át is adatott. Így az első berendezés során gondoskodás történt már Balatonfürednek a mentés szempontjából való megfelelő ellátásáról. Tekintettel a Balatonfüredi Gyógyfürdő és Forrásvíz Rt. részéről már eddig is tapasztalt megértő támogatásra, hajlandók vagyunk a kérdéssel foglalkozni, kizárólag azért mert tudatában vagyunk an-

nak, hogy a Balatonfüreden kezelt betegek, de különösen a súlyos betegek szállítása mily nehézségekbe ütközik, és e nehézségeket állomásunk létesítése kiküszöbölné. Mindezeket figyelembe véve a mentőállomás felállítását egyesületünk a következő feltételekhez köti:

1./ Egyesületünk részére egy örökös tagot kell biztosítani. Tagsági díj egyszer és mindenkorra 2000 pengő. Talán ezt a tagságot a Balatonfüredi Gyógyfürdő és Forrásvíz Rt. vállalhatná magára.

2./ Az ottani érdekeltségnek az első felszerelés költségeihez egyszer és mindenkorra 2000 pengővel hozzá kell járulnia, mely összeget az érdekelt községek az adóalap vagy lélekszám arányában vállalhatnák magukra, mely összegnek kettő, esetleg három éven át való egyenlő részletekben történő megfizetéséhez hajlandók vagyunk hozzájárulni.

3./ A járás összes községeinek és a szoba jöhető szomszédos községeknek lélekszám arányában, és pedig minden megkezdett ezer lélek után 1 tagságot számítva, rendes tagként be kell lépni az egyesületünkbe, amely tagság tagonként és évenként 25 pengő terhet jelent.

4./ A szoba jöhető és tehetősebb érdekeltek körében évi 25 pengő tagsági díjfizetési kötelezettsége mellett legalább 30 tagot kell országos egyesületünk részére gyűjteni.

5./ Megalakítandó a Vármegyék és Városok Országos Mentőegyesületének balatonfüredi fiókja, amely fiók részére minimálisan 100 tag évi 5 pengő tagsági díjfizetési kötelezettség mellett gyűjtendő.

6./ Gondoskodni kell a székhelyet képező Balatonfüred községben a mentőautó és a mentőállomás megfelelő és díjtalan elhelyezéséről, valamint a díjtalan orvosi, ápolói és sofőri szolgálat ellátásáról.

Országos egyesületünk a Balatonfüredi Önkéntes Mentőegyesület, mint az országos egyesület fiókja kebelében felállítandó mentőállomás teljes felszerelését magára vállalja. . . . A mentőállomás az elsősegélyt minden esetben elvileg díjtalanul nyújt mindenki részére, de köszönettel veszi az állomás, ha olyanok, akik arra képesek és hajlandók az elsősegélynyújtással kapcsolatban felmerült költségeket, tekintettel az egyesület altruista voltára, az országos egyesületnek megtérítik. A beteg-

szállítások már díjazás ellenében történnek, éspe- dig minden a jármű által megtett kilométer után 50 fillér díjat számít fel, amely díjat az esetben, ha megfelelően igazoltatik, hogy a szállítás szükséges és indokolt, a szegény betegek után az Országos Betegbiztosítási Alapot terheljük meg. A pénztári tagok után ugyancsak ilyen igazolás alapján az Országos Társadalombiztosító Intézet, illetve az erre illetékes pénztár téríti meg a fióknak és végül az esetben, ha fizetőképes egyén veszi szállításra igénybe a járművet, az illető fizetőképes egyénnek kell a szállítási díjat megtéríteni.”

A korszakra egyre inkább jellemző recesszió légkörében egyáltalán nem meglepő a főszolgabíró 1929. június 27-i válaszlevelének tartalma, mely szerint „tekintettel járásom nagyfokú elszegénye- désére a mentőállomást nagy költségekbe való ke- rülése miatt, bármennyire is üdvös lett volna, jelen- leg nem állíthatjuk fel.” A Vármegyék és Városok Országos Mentőegyesülete 1929. július 6-i átiratá- ban – tudomásul véve a balatonfüredi főszolgabíró, dr. Demeter György válaszát – szezonális jellegű célkitűzéséről ír (ez a levéltári gyűjtemény időben

utolsó dokumentuma) „mivel a Balatonból való mentésnek a kérdését mielőbb megoldásra szeret- nénk vinni és evégből a Balatoni Önkéntes Mentő- egyesületet, mint országos egyesületünk fiókját még e nyár folyamán életre hívni óhajtjuk. Ezen fiókegyesület keretében öt vízből mentő állomást óhajtunk fokozatosan felállítani – amelyek között bennfoglaltatik Balatonfüred vagy Tihany is, azon- ban amelyek közül a legelsőt Balatonbogláron óhajtjuk felállítani – és minthogy ezen vízből men- tő állomások szárazföldi működését is biztosíta- nunk kell, így Balatonfürednek közvetlenebb men- tőszolgálattal való ellátásával is foglalkozunk prog- ramunk kertén belül. Egyrészt arra kérjük Nagysá- godat, hogy addig, amíg más megoldást nem talá- lunk, a veszprémi mentőállomás szolgálatának igénybevételét szíveskedjék szükség estére elője- gyezni és erről járása községet is értesíteni. Más- részt arra is kérjük, hogy a balatoni önkéntes men- tőegyesület megalapításában bennünket hathatós támogatásában részesíteni, és az egyesület műkö- dését annak idején eredményes tevékenységével előmozdítani szíveskedjék.”

A mentőszolgálat „Magosix” gépjárműve az 1920-as években

FÖLDESZY GABRIELLA

A „MAGYAR HÖLGY” A FÜREDI SZÍNHÁZBAN –1943

/A Nemzeti Színház vendégszereplése/

Balatonfüred történetének egyik legszebb és legkiemelkedőbb eseménye volt az 1831. július 2-án megnyíló Kisfaludy Sándor által felépített kőszínház megnyitása. A megnyitón egy német szerzőnek /Karl Friedrich Gustav Töpfer/ „Szín és való” /Schein und Sein/ című legnépszerűbb darabját mutatták be magyar, illetve helyi viszonyokra átigazítva. Az átigazítást és fordítást Komlóssy Ferenc, a fehérvári vándorszíntársulat vezetője készítette el. A remekbe szabott reformkori vígjáték szívet melengető hazafias érzésekkel teli előadása megdobogtathatta az akkori nézők szívét, még július 3-án is előadták az új színházban. A korabeli viszonyok miatt nem volt nagy visszhangja a dolognak, eltűnt a süllyesztőben a bemutató híre is, és szövege is.

Új fejezet következett be a történetben, amikor 1943-ban Füred a fürdőkultúra kétszáz éves évfordulóját ünnepelte, s ez alkalomból valami meglepetéssel akartak kirukkolni, hogy a megemlékezés még szebb és dicsőbb legyen. Így került előtérbe a füredi kőszínház legelső bemutatója, amit a Németh Antal által vezetett Nemzeti Színház újított fel és adott elő 1943. aug. 28-án „nosztalgia” rendezésben.

Természetesen az 1943-as előadás nem lehetett már a régi, Kisfaludy által emelt kőszínházban, hisz már régen lebontották. A színházi előadásra a 200 éves füredi gyógyászatot ünneplő város gyógyszállójának nagytermében került sor. Az ünnepség keretében ekkor helyezték el a régi kőszínház megmaradt hat dór kőoszlopát a szálló fedett folyosóján. Majd következett az ünnepi előadás, előtte Németh Antal, a Nemzeti akkori igazgatója mondott hosszú bevezetőt. Ez a beszéd messze túlmutatott egy jubileumi ünnepség szokványos szövegein. Németh Antal először méltatta a jubileumi bizottságot, amely lehetővé tette az ünnepelést, majd Kisfaludy Sándor bátor vállalkozását ismertette, amelynek kapcsán a költő, színházkedvelő magyar „nemesúr” létrehozta az első dunántúli kőszínházat sok-sok támadás közepette. Aztán hangsúlyozta azt is, hogy az 1831-ben bemutató előadást játszó un. Dunántúli Színjátszó Társaság volt az, amelyik 1837-ben megnyitotta Pesten az első magyar nyelven játszó színházat, a későbbi Nemzeti Színházat. Németh elhangzott beszédét össze-

hasonlítva az általa írt piszkozattal, van 1-2 apró különbség. Megmosolyogtató, hogy egy un. „elit” társaságban használt idegen kifejezést kiiktat a beszédből, mert rájön, hogy a „dezavual” (= visszavon) ígét bizonyára sokan nem értik, ezért inkább megmagyarázza a konkrét esetet, amivel kapcsolatban használta volna. Ez a hosszú mondat lett belőle:

„A színházat életre hívó és önzetlenül vezető Kisfaludy Sándor felsőbb intézkedésre csaknem abba a helyzetbe került, hogy a művészi elvek és a közigazgatás konfliktusában lemondásával szerezte meg az érdemű művészi meggyőződését.”

Németh itt arra utal beszédében, hogy Kisfaludy akármilyen becsületesen intezte is az új színházra összegyűlt adományokat, intezte az építkezést, önzetlenül dolgozott, képviselőtársai azzal gyanúsították, hogy talán nem volt minden rendben az elszámolás körül. Ezért folyamodott volna a lemondáshoz, így próbált érdeműt szerezni saját igazának. Erre aztán nem került sor. Ezután következett a Töpfer színdarab eljátszása.

A „Magyar hölgy” reformkorban játszódó cselekménye több szempontból is aktuális volt bemutatása idején. A legaranyosabb aktualitás maga a helyszín volt: ugyanis Balatonfüreden, a szálló halljában játszódik a jelenetek többsége. Szereplői helyi lakosok, nyaralók, vendégek. Címszereplője Szántai Lóri kisasszony, aki Dálay Károly gróffal jegyezte el magát, de a gróf időközben a külföldön utazgatott, és megkedvelte a frivol kékharisnyákat, következésképp most lenézi a hazai fiatal nőket. Menyasszonya elkeseredve látja, hogy nincs becsülete vőlegénye előtt, s elhatározza, csellel, furfanggal visszaszerzi vőlegénye szerelmét. Az ötlet régi, klasszikus vígjátékokat idéz, lehetne shakespeare-i, molière-i történet is, ám 1831-ben Füreden a reformkori ébredező magyar érdekeket akarta győzelemre segíteni. Népszerűsíteni mindent, ami magyar, legyen az kelme, élelem, munka, leány, legegény, gondolat.

Szántai Lóri előbb félrevezetés céljából műveletlennek, butának tette magát, majd egy jelmezbálon álarcban magába bolondítja saját vőlegényét, aki azt hiszi róla, hogy külföldi dáma, s elbűvöli a hölgy szépsége, okossága, öltözéke, bája. Pillanatra megtorpan, mert észébe jut, hogy menyasszonya

van, s talán vele is beszélni kéne, mit szól hozzá, hogy hirtelen mást vesz feleségül. Az okos lány, aki előbb a butát játszotta, később az előkelő világi dámát, most leleplezi magát vőlegénye előtt, meg is szégyeníti, amikor bebizonyítja előtte, hogy magyar lányként különb minden külföldinél. Dálay gróf, most már boldog vőlegényként veszi feleségül az ő szépséges magyar menyasszonyát.

A vígjátékot az 1943-as Nemzeti Színház társulatának színészei adták elő. A címszerepet, a „magyar hölgyet” alakító Lóri szerepét a fiatal Mészáros Ági játszotta, Dálay grófot Nagy István, a lány szüleit Tassi András és Füzess Anna, míg a darab fiatal baráti házaspárját Balázs Samu és Könyves Tóth Erzszi alakította. Színháztörténeti érdekességnek számít, hogy a vígjátékban egy epizódszerepet /Jeder báró/ az a – később filmrendezőként ismertté vált - Fábri Zoltán játszotta, aki akkoriban díszlettervezője, rendezője volt a Nemzetinek, de kisebb szerepet is eljátszott, ha szükség volt rá.

Mészáros Ági (1918–1989)

Az ünnepség és a színházi előadás lezajlása után 1943. szeptemberében a Balaton c. folyóiratban

egy részletes beszámoló jelent meg a „Magyar hölgy”-ről. A beszámoló ismertette az ünnep eseményeit, és Németh Antal színikazgató teljes ünnepi beszédét is közölte. Aztán nem győzte dicsérni a bemutatott színdarab „eszmeiségét”, magas színvonalát, színészi teljesítményeit. Gáspárdy Aladár cikkéből idézünk:

„Ügyesen rajzolt alakok személyesítették meg a múlt század embertípusait: a külföldiekért rajongó magyar mágnást, a külföldieket majmoló szélhámos vénkisasszonyt, a maradi magyar urat, a szépségével és okosságával imponáló magyar nagyszasszonyt, a félreismert, de a külföldieket minden tekintetben felülmúló magyar úrilányt.”

Balázs Samu (1906–1981)

A tartalom és a színészek ismertetése után a szerző frappáns dicsérettel fejezi be cikkét:

„Hogy a darab mennyire időszerű ma is, mutatja az a gyakran felcsattant tapsvihár, amikor a nő igazi értékeiről, háziasságról, szelídségről, szeretetreméltóságról és családszeretetről volt szó, az otthonukat és férjüket elhanyagoló, csak mulatozásra vágyó asszonyokkal szemben. A színdarab vígjáték, teleshíve sok vidámságot és kacagást keltező jelenetekkel, alapjában véve azonban a magyar nemzeti életnek és hagyományoknak, ezenfelül a tiszta, boldog családi életnek is szószólója volt.

A publikumra nagy hatással volt az előadás, de a szereplők mindegyikét is teljesen áthatotta az ünnepi hangulat, szívüket, lelküket adták bele a művészi játékba.”

Az 1943. augusztus 28-án, szombaton este fél 8-kor kezdődő „nosztalgia” színházi előadást teltház előtt játszották el, a jegyek már elővételben elkeltek. Annyira törekedett a Nemzeti a hitelességre, hogy a vígjáték előtt még az 1831-es megnyitó be-
köszöntő verse, Kisfaludy Sándor Nemzeti éneke is elhangzott Ujlaky László előadásában.

Ha jól belegondolunk, 1943-ban jól kitalálták, hogyan lehet egy csapásra két legyet ütni: a füredi fürdőkultúra 200 éves évfordulóját ünnepelték, de az ünnepség legalább annyira szólt a magyar reformkori színház füredi létrejöttének is. Így volt ez jól.

Felhasznált irodalom:

„Balatonfüred-gyógyfürdő ünnepe”. Balaton c. folyóirat. A Balatoni Szövetség és a kötelékébe tartozó intézmények és vállalatok hivatalos értesítője. 1943. szeptember. 9. szám.

Németh Antal beszéde a Nemzeti Színház balatonfüredi vendéjátéka alkalmából. OSZK Kézirattára Fond 63/125

Zákonyi Ferenc: Balatonfüred. Veszprém, 1988. 680-697.p.

Hudi József: A balatonfüredi színházak és színészet története (1831-1861) 376 p.

Füzes Anna (1893–1972)

A VÁROSI HELYTÖRTÉNETI GYŰJTEMÉNYNEK DOKUMENTUMOKAT ADOMÁNYOZÓ SZEMÉLYEK

2010

Alsóörs

Bedegi László
Kovács Lászlóné Horváth Piroska
(Horváth Árpádné lánya)

Balatonfüred

Ajtós Imréné
Berkes Kálmánné
Czégai Balázs
Egervári Tivadar
Elek Miklós
Erbits Mária
Gaál Antal
Gazsi József

Haász Ferenc
Horváth Éva
Huller Gyula
Karika Erzsébet
Kukoda Vince
Pálffy Károlyné
Pap János
Szabó Lóránt és Lórántné
Sz. Z.
Tóth Attila

Budapest

Dr. Németh László
Sárvári István és Istvánné

Szihelszky Elfriede
Z. Karkovány Judit

Nemesvámos

Dr. Praznovszky Mihály

Tihany

Spang Gyula

Veszprém

Dr. Licthneckert András

Az adományozóknak ezúton mondunk ismételt köszönetet.

Összeállította: Tóth-Bencze Tamás könyvtáros

MOSONYI-FFEIFFER.

2540 SZÁM

Copyright © 1912 by The University of Chicago Press